

EL PENELL DEL CAMPANAR DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT JOAN DE VILASSAR DE MAR

Agustí Martín i Mallofré

Resum: Durant la restauració recent del campanar de l'església parroquial de Sant Joan de Vilassar, se'n va restaurar també l'estructura metàl·lica superior, coneguda com *l'agulla*, que en aquest cas conté el parallamps, tres campanes, el penell amb l'anyell i la coronació, amb una barca de bou aparellada com a barca de mitjana. El fet d'haver desmuntat tot el penell va permetre no tan sols restaurar els materials, sinó redissenyar l'aparell del llagut com a barca de mitjana.

Paraules clau: Campanar, campanes, cloquer, parallamps, penell, barca de bou, barca de mitjana, punts cardinals, rosa dels vents.

El ple del 17 de juny del 2021 va acordar declarar bé cultural d'interès local (BCIL) el campanar de l'església de Vilassar de Mar, i el 16 de gener del 2023, sota la direcció de l'arquitecte vilassarenc Bernat Carrau, es van iniciar les obres de rehabilitació del campanar de l'església de Sant Joan de Vilassar de Mar, una actuació que es va acabar just abans de la festa major del mateix any.

Les obres del campanar, entre altres tasques, han consistit a reparar les esquerdes i el revestiment de l'antic morter de calç; els pinacles que hi ha al voltant de l'octàgon s'han substituït per nous elements de granit original; s'han refet les cornises de pedra i l'arrebossat exterior, i s'han recuperat quatre esgrafiats. D'altra banda, s'han restaurat les campanes i tots els elements del forjat de l'agulla, l'estructura de ferro, el parallamps, la campana i el penell. Les obres han suposat una inversió total de 242.488 euros, dels quals 60.486 han estat aportats per la Generalitat de Catalunya, 96.994 per la Diputació de Barcelona, mitjançant una subvenció sol·licitada per l'Ajuntament de Vilassar de Mar, i 85.008 per part de la parròquia i l'Arquebisbat de Barcelona. Amb aquesta acció, s'ha rehabilitat el campanar de l'església de Sant Joan, un dels símbols de Vilassar de Mar¹. Amb la restauració ja podem gaudir del campanar, el cloquer, la recuperació del toc de campanes manual i la bellesa del penell

¹ Dades oficials de l'Ajuntament de Vilassar de Mar.

totalment restaurat, amb la figura de l'Anyell de Déu² i el llagut amb les noves veles.

Campanar envoltat per una gran bastida (esquerra). Treballs de manteniment de l'agulla (dreta). Font: autor.

Breu història de l'església

El fet de no tenir església pròpia obligava els vilassarencs a desplaçar-se fins a Sant Genís, a Vilassar de Dalt, i per això van demanar al bisbe permís per construir-la.

L'església de Sant Joan de Vilassar es va començar a aixecar el 1727, però les obres es van anar allargant i el temple no es va poder consagrar fins a l'any 1745. Uns quants anys després, el 1777, s'erigia en vicaria perpètua. L'any 1936, va patir els estralls de l'onada anticlerical, i tot el seu mobiliari litúrgic va ser cremat. També es va esfondrar la cúpula. Acabada la guerra, es va decidir emprendre la construcció d'un nou temple, respectant, de l'església antiga, únicament la portalada barroca i el campanar. Les obres es van iniciar l'any 1942 i es van enllestir el 1945.

² En el cristianisme, *Agnus Dei* ('Anyell de Déu') es refereix a Jesucrist en el seu rol d'ofrena en sacrifici pels pecats dels homes, a semblança de l'anyell que sacrificaven els jueus durant la commemoració anual de la Pasqua. Aquest títol li fou aplicat pel profeta Joan Baptista, durant l'episodi del baptisme de Jesús al riu Jordà, segons els evangelis.

El portal, típica mostra del barroc popular àmpliament estès durant el segle XVIII, presenta ornaments amb motius pescadors, com un relleu on figura Jesús caminant sobre les aigües, amb una barca amb sant Pere i altres personatges.

La torre campanar respon, igualment, a una estructura corrent a l'època, tot i que poc freqüent al Maresme, amb un primer nivell de planta quadrada que esdevé octogonal als pisos superiors. Pel que fa a l'edifici de nova planta, palesa una clara influència de l'arquitectura renaixentista florentina, una tendència molt habitual dins del noucentisme.

L'antic campanar barroc, del 1717, es conserva del temple anterior. Té una base rectangular (6,00 x 5,27 m) amb un segon alt cos octagonal dividit en dos per una fina motllura; està coronat per una cornisa i un terrat amb barana d'obra i pinacles amb bola als angles; una armadura metàl·lica damunt el terrat que sosté unes campanes horàries no s'ha tingut en compte en el càlcul de l'alçada del campanar. Els murs estan arrebossats i pintats amb un to gris-crema, amb carreus de granit gris-fosc a les vuit cantoneres i als marcs dels quatre finestrals d'arc de mig punt, un a cada cara alterna, que es troben a la cel·la situada a la part alta. Unes motllures separen els diversos cossos vuitavats, una es troba sota l'esfera del rellotge i d'altres sota i sobre els finestrals.

A la dreta de la nau, hi ha una porta per la qual s'entra al campanar; hi puja una escala amb graons de maó i barana d'obra sobre voltes i amb un ull central ample; dona accés a la cel·la coberta per una volta semiesfèrica de maó vist; hi penja una campana gran; des de la cel·la fins al terrat, n'hi ha una altra de cargol de fusta i estreta, ja vella, que puja dins d'un cilindre d'obra; surt a través d'una trapa closa amb una senzilla placa metàl·lica, amb la singularitat que l'escala queda acabada un metre per sota.

El penell

El penell, que també pot rebre els noms de *girell*, *gallet* o *banderola*, és una estructura composta d'un element rotatiu sobre un eix vertical, que permet que es mogui per la força del vent, marcant així la seva direcció, la qual ve donada pels quatre punts cardinals, que figuren a la base del penell: N-S-E-O.

El penell rep el nom de *veleta* en castellà, de *girouette* en francès, de *banderuola* en italià, de *weathercock* (literalment, 'gall del temps') en anglès i de *wetterfahne* (literalment, 'bandera del temps') en alemany.

A falta de brúixola, els quatre punts cardinals també es poden determinar d'una manera molt simple, sabent que la sortida del sol és sempre a l'est o orient (d'aquí la paraula *orientar-se*), i que la posta de sol és sempre al contrari, a l'oest. De manera que si ens posem de cara a la sortida del sol amb els braços en creu, l'oest el tindrem a l'esquena, mentre que el braç esquerre ens assenyalarà el nord (N), i el braç dret, el sud (S).

Antigament, quan la navegació es feia a vela, la rosa dels vents³ era molt important, ja que indicava els vuit vents principals per a la navegació i els trenta dos rumbos possibles.

Els penells no només culminen edificis religiosos o singulars, sinó que han estat, i estan, àmpliament utilitzats a les cases particulars. És aquí, precisament, on acostumen a ser més imaginatius, reflectint aspectes més particulars de les persones que els exhibeixen als quatre vents!, transmetent l'enginy i, per què no, també el sentit de l'humor dels propietaris. Les formes que tenen són molt variades: a més dels acostumats galls, hi trobem moltes altres representacions, algunes d'esotèriques, com ara bruixes, dimonis, dracs; d'altres de costumistes, com caçadors, vaixells, pescadors, escaladors i cuiners, i moltes de bestiar, com ara cavalls, cigonyes, gossos, gats i ratolins, i dofins. Als pobles costaners, el vaixell i el llagut han estat un referent de l'activitat principal que durant segles hi va predominar: la pesca i la marina velera mercant.

El penell de l'església parroquial de Sant Joan de Vilassar

Al llarg de la història, els vilassarencs hem pogut contemplar diferents culminacions de l'agulla del nostre campanar. Als arxius de la nostra parròquia, no es té constància dels canvis que hi ha hagut, però si observem diferents materials gràfics del passat, fonamentalment postals, llibres, revistes i fotografies, hi podem apreciar alteracions importants.

En alguna fotografia d'abans de la guerra del trenta-sis, el penell culminava amb un llagut amb veles; més tard, van desaparèixer el llagut i les veles; a posteriori, s'hi van tornar a col·locar. Als anys vuitanta del segle passat, el llagut tornava a estar sense les veles, i als anys noranta, el ferrer vilassarenc Armand Brossa, per encàrrec del mossèn, va tallar i col·locar una nova vela llatina, que és la que hi ha hagut fins a la darrera restauració.

³ La rosa dels vents és un cercle que té marcats els 32 rumbos de procedència del vent en què convencionalment es divideix la circumferència de l'horitzó. Per denominar un cert vent, o bé es parla del sector geogràfic concret des d'on bufa, o bé se li dona un nom propi.

El llagut amb l'única vela llatina.
Font: Alexis Serrano Méndez.

Mentre escrivia el llibre *Ran de mar*, vaig tenir ocasió de disposar de diferents fotografies de qualitat fetes des de diferents angles del penell del campanar abans de restaurar-lo. En ampliar-les, vaig adonar-me que hi havia una anomalia: feia la impressió que l'única vela estava al revés, però no n'estava segur del tot.

El mes de març del 2023, en plenes obres de restauració del campanar, vaig poder observar de prop el llagut acabat de despenjar del campanar, a l'estudi de Bernat Carrau. Quan vaig veure el vell buc d'aram⁴, i especialment després de subjectar-lo amb les mans, vaig sentir una sensació d'alegria molt especial.

El llagut amb la ferramenta invertida (abans de restaurar-lo).
Font: Estudi d'arquitectes Bernat Carrau.

⁴ Coure batut, laminat o forjat en forma de xapa, perfil, canonada o fil metàl·lic.

El buc, buit per dintre i fet amb planxes d'aram reblades, presentava un color verdós, i és que aquest material, en contacte amb l'aire, reacciona oxidant-se i forma diferents compostos, segons l'ambient exterior, les condicions climàtiques i els contaminants presents.

Sense tenir en compte els pals, les dimensions del buc són setanta-sis centímetres de llarg (eslora) per vint-i-quatre d'ample (mànega). Disposa d'unes ferramentes que configuren un botaló (pal que surt per la proa), un tros de pal principal inclinat cap a proa (retallat) i una pal de mitjana a popa. Vaig adonar-me que el pal de proa o botaló sortia per la popa, per la qual cosa calia fer un gir de cent vuitanta graus al conjunt de la ferramenta, que girava sobre l'eix del parallamps. Fet això, tot l'aparell va quedar ben orientat; ara calia tornar a dissenyar el velam, i gràcies a la presència dels tres pals i a la forma del buc, teníem clar que es tractava d'una barca de bou amb aparell de barca de mitjana.

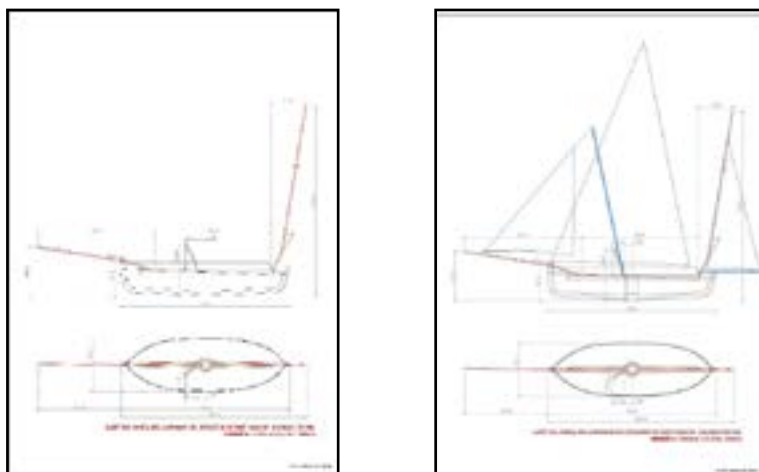
El llagut amb la ferramenta invertida (abans de restaurar-lo). Font: Estudi d'arquitectes Bernat Carrau.

El pas següent va ser assegurar-nos d'aquesta decisió, aprofitant els coneixements de diverses persones enteses en la matèria i la bibliografia sobre embarcacions de pesca i vela llatina. Fonamentalment, vaig consultar dos llibres o tractats: el *Curso metódico de arquitectura naval: aplicada a la construcción de los buques mercantes*, de Joan Monjo i Pons⁵, i *Nuestra vela latina*, de Francesc Oller i Vicente García-Delgado.

A partir de les diferents fórmules que es descriuen als llibres i amb les mesures del casc de l'aparell, vam poder obtenir les proporcions aproximades del velam. Hem de tenir en compte que, segurament, qui va construir el buc i els ferros de l'aparell era un artesà, i no un mestre d'aixa, i les proporcions dels pals metàl·lics no corresponen exactament a la realitat.

Bernat Carrau em va facilitar els plànols a escala del casc i l'aparell, al qual, després de diverses proves, vaig poder dibuixar les noves veles. De proa a popa: el floc o pollacra, la major i la mitjana. Ara només calia que un ferrer les fes amb acer inoxidable i, el més important, els havia de donar les formes corbes per tal que el vent hi llisqués a sobre. L'acer inoxidable, malgrat que dona molta brillantor, també garanteix molta durabilitat.

Quan, la vigília de la festa major de Sant Joan, es va retirar la gran bastida que envoltava el campanar, va ser un goig contemplar un treball complet de campanar, campanes i penell.

⁵ Joan Monjo i Pons (Maó, Menorca, 1818 - Barcelona, 1884). A Barcelona, estudià nàutica i enginyeria mecànica. Després de residir uns quants anys a Cuba i d'exercir de mestre a Arenys de Mar, es dedicà a l'estudi de la construcció naval; publicà *Curso metódico de arquitectura naval* (1856). A partir del 1860, treballà amb Narcís Monturiol, i després dirigí l'Escola Nàutica d'Arenys i en fundà una altra a Sant Joan de Vilassar. Publicà diverses obres, especialment sobre arquitectura naval.

El penell restaurat. Font. Josep Budó i Pont.

Bibliografia

MARTÍN MALLOFRÉ, Agustí. *Oh magnífic Vilassar!*. Col·lecció Jaume Danus. Vilassar de Mar, abril del 2015.

MARTÍN MALLOFRÉ, Agustí. *Ran de mar, la memòria dels pescadors de Vilassar de Mar*. Editorial Pagés, febrer del 2023.

MONJO I PONS, Joan. *Curso metódico de arquitectura naval: aplicada a la construcción de los buques mercantes*. Imprenta de José Tauló, carrer de la Tapinería, 38. Barcelona, 1836.

OLLER, Francesc, i GARCÍA-DELGADO, Vicente. *Nuestra vela latina*. Editorial Juventud. Barcelona, 1996.